

Aan het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Nijkerk

Nijkerk, 15 februari 2024

Betreft: advies begeleidingscommissie n.a.v. onderzoeksrapportage Anton van Renssen 'De omgang met Joodse inwoners en Joods vastgoed in de gemeente Nijkerk tijdens en na de Tweede Wereldoorlog'

Geacht college,

In de vergadering van 30 juni 2022 heeft u de leden van onze begeleidingscommissie gevraagd medewerking te verlenen aan het begeleiden van onderzoek naar de eventuele rol van de gemeente Nijkerk bij de ontrechting tijdens WOII en het rechtsherstel na de bevrijding van joodse inwoners en hun vastgoed en roerende goederen.

Onze opdracht luidde:

- Bijwonen van een aantal vergaderingen met de onderzoeker, met mogelijkheid voor vragen en dialoog;
- Advisering aan B&W over onderzoeksvragen;
- Aanvulling beschikbare informatie (adressen, families en nabestaanden);
- Meedenken in vragen die tijdens het onderzoek opkomen;
- Meelezen met juridische informatie;
- Advisering aan B&W over rapportage onderzoek.

Wij zijn als begeleidingscommissie zeven keer bij elkaar geweest. Wij hebben meegedacht met de onderzoeker, onze kennis ter beschikking gesteld en extra punten uitgezocht (bijvoorbeeld in het kadaster en in de archieven van het notariaat). Met deze brief brengen wij ons advies uit over bevindingen in de onderzoeksrapportage m.b.t. gemeentelijk handelen, waarin een morele component zit (laakbaar gedrag).

Hierbij moet opgemerkt worden dat er voor verschillende adressen te weinig documentatie bewaard gebleven is om een precieze reconstructie mogelijk te maken, zoals bv. voor de gemeentelijke betrokkenheid bij de verhuur van Holkerstraat 13 (blz. 26), de rol van de gemeente Nijkerk en de afdeling Gemeentewerken bij het Mikwe aan de Brink (blz. 16 en 27) en de afhandeling van de opgeslagen meubels bij de afdeling Gemeentewerken van de joodse bewoners van Spoorstraat 30 (blz. 25 en 41).

Belangrijke conclusies vanuit het oogpunt van moraliteit uit het onderzoek zijn:

- De gemeente Nijkerk heeft geen joods vastgoed tijdens WOII aangekocht (blz. 9).
- De gemeente betaalde na de Tweede Wereldoorlog voor de aankoop van een stuk grond rechtstreeks van de joodse eigenares, een goede, marktconforme prijs (blz. 30, 45).
- De rol van gemeenteraadslid Klaas Visscher m.b.t. het vastgoed en de inboedel van hun burens, de joodse familie Hammelburg, was correct (blz. 9, 11).
- Burgemeester Bruins Slot heeft actief proberen te verhinderen dat Nijkerkse joodse inwoners op transport werden gesteld.

Zaken die moreel laakbaar gedrag van de gemeente Nijkerk en/of politici en ambtenaren betreffen zijn:

- Bij terugkeer van de overlevende joodse ingezetenen is geen sprake van contact met, opvang voor of bemiddeling over het terugkrijgen van bezittingen van deze stadsbewoners. Een voorbeeld: twee jonge vrouwen die als enigen van hun gezin de oorlog overleefden, stuurden een telegram naar de gemeente Nijkerk om hun terugkomst aan te kondigen, maar kregen nooit antwoord. Het telegram is niet bewaard gebleven (blz. 12 en 34-36). De gemeente zette zich kortom voor geen enkele teruggekeerde in om bezittingen terug te krijgen.
  - Erfgenamen van joodse vastgoedeigenaren hebben het in Nijkerk knap lastig gehad. Sommigen konden niet in hun (ouderlijk) huis terugkeren omdat er andere mensen woonden die niet uit huis werden, of konden worden gezet. De ontvangst is te karakteriseren als onverschillig, afstandelijk en bureaucratisch. Een voorbeeld: Jos de Liver laat optekenen: 'Ik heb moeten strijden om het bezit van mijn ouders op rechtmatige wijze te kunnen verkopen. Daarbij heb ik wel de hulp in moeten roepen van een bevriende advocaat. Het huis werd verkocht maar helaas ver onder de prijs'. De gemeente Nijkerk was niet bij de verkoop betrokken.
  - De gemeente Nijkerk (de gemeentepolitie) had een actieve rol bij het leeghalen van joodse woningen, in opdracht van de bezetter.
  - Uit verschillende voorbeelden van handelen van de gemeente blijkt dat de periode in de oorlog en het rechtsherstel na de bevrijding, de gemeente zeer technocratisch handelde. Dit resulteerde in langdurige procedures waarin joodse overlevenden of de erven van vermoorde stadsgenoten, brieven moesten schrijven of procedures moesten aanspannen om dat waar zij recht op hadden, terug te krijgen. Helaas heeft de gemeente verzuimd de kwetsbare mensen die terugkwamen uit de kampen een handreiking te doen bij een spoedige afhandeling van joods vastgoed. De behandeling was koud, ambtelijk en bureaucratisch.
Voorbeelden hiervan zijn:
    - Een aantal dossiers van het Nederlands Beheers Instituut (NBI) maakt melding van heffingen voor water-, riool- en wegbelasting¹ In nagenoeg alle gevallen betreft dat aanslagen vanaf het jaar 1945. De betalingen kwamen allemaal ten laste van de tegoeden van de als 'afwezig' geregistreerden waarover het NBI een beheerder had aangesteld. Weliswaar kwamen ook de inkomsten uit huur op deze rekeningen terecht, maar de gemeente inde de rekeningen (blz. 30 en 39).
    - De gemeente Nijkerk had als bedoeling om via het Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen (ANBO) de opgelegde aanslagen voor weg- en rioolbelasting voor naoorlogse jaren te innen, van percelen die voormalig joods bezit waren en waarvan de eigenaren waren vermoord. Pas in 1953 is besloten om de laatste aanslag voor de erven kwijt te schelden (blz. 29, 39). Dit werden zo langslpende kwesties.
    - Uit een ongedateerd stuk blijkt dat de gemeente binnen een maand nadat de joodse familie Spanjar op transport moest (9 april 1943), aan de bezetter vroeg om hergebruik van deze woning. Mozes Spanjar was een joodse ambtenaar, die in 1941 ontslag kreeg, de gemeente wilde de woning (particulier eigendom van een derde) huren voor een andere ambtenaar. Uit de bewaard gebleven correspondentie spreekt geen inlevingsvermogen naar de voormalig joodse ambtenaar en zijn familie,
-

er wordt niet gerefereerd aan de kans op terugkeer. (blz. 12, 19, 27, 28 en 38/39). Mozes Spanjar kreeg een uitkering van de gemeente tot aan het moment van deportatie. Het lijkt erop dat de familie de gemeente geïnformeerd heeft over de duur van de uitkering, dit heeft mogelijk te maken met de maanden na deportatie dat hij als gevangene nog tewerkgesteld was maar geen uitkering ontving. Stukken die hierover opheldering kunnen geven, ontbreken.

- Bij het betalen van de huur van Nieuwstraat 12 door de afdeling Sociale Zaken, bleef de gemeente volgens een familielid en bewindvoerder in gebreke (blz. 42/43). Dit adres betreft voormalig joods eigendom van de familie Fortuijn. Het bezit werd onrecht tijdens de oorlog. De ouders en een zoon werden vermoord, de dochter overleefde de oorlog.
- De gemeente Nijkerk declareerde de kosten die zij in opdracht van de nazibezetter moest maken tijdens de oorlog bij het ministerie dat onder bewind stond van de bezetter (voor bv. het vervoer per ziekenauto van mevr. Van der Hoeden).

Bovenstaande handelwijze karakteriseren wij als moreel laakbaar. Erkenning hiervan doet recht aan het gevoel van veronachtzaming van het leed van joodse medeburgers, dat de naoorlogse jaren kenmerkt.

Een bijzondere casus vormt de handelwijze van een zoon van wethouder Meijling. Deze zoon was tijdens de oorlog betrokken bij de aankoop van de inboedel van de manufacturenhandel van E. Cohen. Voor de inboedel werd tijdens het rechtsherstel slechts een klein deel van de werkelijke waarde betaald (blz. 44 en 47/48). De Nijkerkse advocaat mr. J.W. Van der Krol voerde in 1950 namens de drie kinderen van Cohen een rechtszaak tegen Meiling jr. Hij betichtte hem van 'ten onrechte genoten winsten bij de verkoop van de manufacturenhandel van E. Cohen'. De kinderen van Cohen zijn in het gelijk gesteld.

Een wethouder heeft een voorbeeldfunctie, maar we weten niet hoe de wethouder op de handelwijze van zijn zoon heeft geacteerd. Omdat verdere documentatie ontbreekt, is het onduidelijk in hoeverre wethouder Meijling kan worden aangerekend dat een zoon laakbaar gedrag heeft vertoond.

De leden van de begeleidingscommissie laten de weging van bovengenoemde zaken en voorbeelden over aan u als bestuurder, evenals een besluit over een eventuele handreiking t.b.v. moreel rechtsherstel.

Met vriendelijke groeten,
namens de leden van de begeleidingscommissie,

Sonja de Leeuw
oud-voorzitter Nederlands-Israëlitische Gemeente Amersfoort
emeritus hoogleraar Mediacultuur, Universiteit Utrecht

Leden:

Dieter van de Castel,	oud-notaris
Ab van Straalen	auteur en kennisdrager joodse historie Nijkerk
Dion van Hooren	archivaris gemeente Nijkerk
Marlous Diederiks	erfgoedadviseur gemeente Nijkerk
Saskia van den Berg	projectsecretaris
Stefan Staartjes	voorzitter, beleidsadviseur gemeente Nijkerk